

Η ρύθμιση της παραπληροφόρησης και της προπαγάνδας στο πλαίσιο του Ρωσο-ουκρανικού πολέμου

Λυδία Παπαγιαννοπούλου*

In this time of war, words matter...
We will not let Kremlin apologists pour their toxic lies justifying Putin's war or sow the seeds of division in our Union.

Ursula von der Leyen

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο του ρωσο-ουκρανικού πολέμου, η Ρωσία μετέρχεται ένα εκ των πλέον επικίνδυνων όπλων που διαθέτει στη φαρέτρα της: τις αλληπάλληλες και συντονισμένες προπαγανδιστικές ενέργειες και καμπάνιες παραπληροφόρησης¹, προκειμένου να στρεβλώσει την πραγματικότητα, να χειραγωγήσει την κοινή γνώμη προς όφελός της και να δικαιολογήσει τη βαρβαρότητά της κατά της Ουκρανίας. Η στόχευση αυτού του όπλου είναι ευρύτατη, σηματοδύνοντας τόσο τις γειτονικές χώρες όσο και τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής: ΕΕ). Βασικοί σκοπευτές είναι τα διάφορα μέσα ενημέρωσης που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο κρατικό έλεγχο της ρωσικής κυβέρνησης.

Η ΕΕ, αντιλαμβανόμενη άμεσα τις σοβαρές απειλές και ολισθηρές συνέπειες αυτής της ρωσικής πρακτικής², ενεργοποίησε τάχιστα τα αμυντικά αντανάκλαστικά της και προέβη στη λήψη δραστικών μέτρων. Ειδικότερα, σε λιγότερο από μία εβδομάδα από τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία, το Συμβούλιο εξέδωσε την Απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2022/351³ και τον Κανονισμό (ΕΕ) 2022/350⁴, απαγορεύοντας για πρώτη φορά όλες τις δραστηριότητες ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και τη χορήγηση αδειών σε ορισμένα μέσα ενημέρωσης, τα οποία υπόκεινται στον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο της ρωσικής ηγεσίας. Ο κατάλογος αυτών των μέσων ξεκίνησε δειλά και διστακτικά⁵, συνεχίζει δε μέχρι σήμερα να επικαιροποιείται και να επεκτείνεται, συμπεριλαμβάνοντας πλέον πάνω από 20 μέσα ενημέρωσης⁶.

Το εν λόγω μέτρο θέτει έναν μείζονος σημασίας προληπτικό περιορισμό στο θεμελιώδες δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, εγείροντας έντονο προβληματισμό τόσο ως προς την αρμοδιότητα της ΕΕ να λαμβάνει ένα τέτοιας υφής μέτρο όσο και ως προς

* Υπ. Διδάκτωρ Νομικής Σχολής ΑΠΘ, Επιστ. Συνεργάτις ΚΔΕΟΔ, Δικηγόρος

¹. OECD, Disinformation and Russia's War of Aggression Against Ukraine: Threats and Governance Responses, Νοέμβριος 2022, διαθέσιμο σε: <https://www.oecd.org/ukraine-hub/policy-responses/disinformation-and-russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-37186bde/>.

². European Commission, Press Release, Ukraine: Sanctions on Kremlin-backed outlets Russia Today and Sputnik, 02.03.2022, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_1490.

³. Απόφαση (ΚΕΠΠΑ) 2022/351 του Συμβουλίου της 1ης Μαρτίου 2022 για την τροποποίηση της Απόφασης 2014/512/ΚΕΠΠΑ σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία.

⁴. Κανονισμός (ΕΕ) 2022/350 του Συμβουλίου της 1ης Μαρτίου 2022 για την τροποποίηση του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 833/2014 σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία.

⁵. Συγκεκριμένα, ο κατάλογος περιέλαβε στην αρχή τα εξής μέσα ενημέρωσης: RT - Russia Today English, RT - Russia Today UK, RT - Russia Today Germany, RT - Russia Today France, RT - Russia Today Spanish, Sputnik.

⁶. Επιβλήθηκε αναστολή των αδειών ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης σε 8 ρωσικά μέσα ενημέρωσης με τη 16^η δέσμη κυρώσεων κατά της Ρωσίας, 4 με τη 14^η δέσμη, 5 με την 11^η δέσμη, 2 με τη 10^η δέσμη, 4 με τη 9^η δέσμη και 3 με τη 6^η δέσμη. Βλ. Council of the EU, Timeline - Packages of sanctions against Russia since February 2022 - An overview of the packages of sanctions adopted by the EU since the start of Russia's full-scale invasion of Ukraine, Φεβρουάριος 2022, διαθέσιμο σε: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions-against-russia/timeline-packages-sanctions-since-february-2022/>.

τη νομιμότητα αυτού. Τα ανωτέρω ακανθώδη ζητήματα κλήθηκε να λύσει το Γενικό Δικαστήριο (εφεξής: ΓεΔΕΕ), και μάλιστα, υπό δύο διαφορετικές σκοπιές: (α) αφενός, από την πλευρά ενός μέσου ενημέρωσης επί του οποίου επιβλήθηκε η απαγόρευση ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και χορήγησης άδειας, και δη της RT France (άμεσα εμπλεκόμενο μέρος)⁷, (β) αφετέρου, από την πλευρά παρόχων διαδικτυακών υπηρεσιών, οι οποίοι δεν ήταν μεν υποκείμενα του περιορισμού, επηρεάζονταν δε από αυτόν, στον βαθμό που δεν μπορούσαν πλέον να μεταδίδουν το περιεχόμενο των προαναφερθέντων μέσων ενημέρωσης (έμμεσα εμπλεκόμενα μέρη)⁸. Το ΓεΔΕΕ εξέδωσε απορριπτικές κρίσεις και στις δύο περιπτώσεις, επισφραγίζοντας τη συναφή αρμοδιότητα της ΕΕ και τη νομιμότητα των ειλημμένων μέτρων.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, με την παρούσα μελέτη τίθεται υπό εξέταση η ενωσιακή κανονιστική άμυνα που καταστρώνεται προς αντιμετώπιση των ρωσικών εκστρατειών χειραγώγησης στο πλαίσιο του ρωσο-ουκρανικού πολέμου. Αρχικά, θα επιχειρηθεί ο εννοιολογικός προσδιορισμός των βασικών εννοιών της παραπληροφόρησης, της προπαγάνδας και της προπαγάνδας υπέρ του πολέμου για την οριοθέτηση του προβλήματος. Ακολούθως, θα καταδειχθεί η δυσκολία ρύθμισης τέτοιων φαινομένων. Κατόπιν, θα σκιαγραφηθούν οι ρωσικές καμπάνιες παραπληροφόρησης και προπαγάνδας και τα περιοριστικά μέτρα που έλαβε η ΕΕ για την εξάλειψη αυτών πριν και μετά τη ρωσική εισβολή στην Ουκρανία. Εν συνεχεία, θα σταχυολογηθούν οι αποφάσεις του ΓεΔΕΕ επί των υποθέσεων T-125/22 και T-307/22. Τέλος, θα επιχειρηθεί μια κριτική αποτίμηση αυτών με βασικό άξονα το θεμελιώδες ερώτημα: εντέλει πρόκειται για έναν νόμιμο περιορισμό ή για μια θυσία του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης στον βωμό της αναχαίτισης της βαρβαρότητας της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας;

I. Εννοιολογική αποκρυστάλλωση της παραπληροφόρησης, της προπαγάνδας και της προπαγάνδας υπέρ του πολέμου

Σε ένα πρώτο στάδιο, κρίνεται επιτακτικός ο σημασιολογικός προσδιορισμός των ναρκοπεδίων του οικοσυστήματος πληροφόρησης, και δη της παραπληροφόρησης, της προπαγάνδας και της προπαγάνδας υπέρ του πολέμου, για τη χαρτογράφηση των ναρκών που ενεργοποιεί η Ρωσία και την αποναρκοθέτησή τους.

Ειδικότερα, αναφορικά με την παραπληροφόρηση, δεν έχει καθιερωθεί ένας παγκοσμίως αποδεκτός ορισμός. Στους ενωσιακούς κόλπους, έχει επιχειρηθεί η εννοιολόγηση αυτού του φαινομένου από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, κατά την οποία ως «παραπληροφόρηση» νοείται η ψευδής, ανακριβής ή παραπλανητική πληροφορία που έχει σχεδιαστεί, παρουσιαστεί και προωθηθεί, με σκοπό να προκαλέσει σκόπιμα δημόσια βλάβη ή να αποφέρει κέρδος⁹. Ο κίνδυνος δημόσιας βλάβης περιλαμβάνει απειλές κατά των δημοκρατικών πολιτικών διαδικασιών και αξιών, οι οποίες μπορούν να στοχεύουν συγκεκριμένους τομείς, όπως η υγεία, η επιστήμη, η εκπαίδευση, τα οικονομικά και άλλους¹⁰.

Ούτε η αόριστη νομική έννοια της «προπαγάνδας¹¹» απολαύει ενός εναρμονισμένου εννοιολογικού προσδιορισμού¹². Επιδιώκοντας τη νοηματοδότηση αυτού του φαινομένου, ως

⁷ ΓεΔΕΕ T-125/22, *RT France κατά Συμβουλίου*, 27.07.2022, ECLI:EU:T:2022:483.

⁸ ΓεΔΕΕ T-307/22, *A2B Connect κ.λπ. κατά Συμβουλίου*, 26.03.2025, ECLI:EU:T:2025:331.

⁹ European Commission, Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation, 12.03.2018, σ. 10.

¹⁰ Ο.π.

¹¹ Η λέξη «προπαγάνδα» προέρχεται από το *propagatus*, μετοχή παρακειμένου του *propagare*, που αναφερόταν στην πράξη της τοποθέτησης παραφυάδων ή ριζών φυτών, με τέτοιο τρόπο ώστε να πολλαπλασιαστούν και να εξαπλωθούν. Σταδιακά, όμως, εξελίχθηκε και προσέλαβε αφηρημένο περιεχόμενο, περιλαμβάνοντας κάθε διαδικασία εν γένει που συνδέεται με τη διάδοση οποιουδήποτε στοιχείου. Βλ. F. LUMLEY, *The propaganda Menace*, 1933, σ. 56.

¹² R.Ó. FATHAIGH / D. VOORHOOF, Case Law, EU: *RT France v. Council: General Court finds ban on Russia Today not a violation of right to freedom of expression*, Inform's blog, 19.08.2022, διαθέσιμο σε:

προπαγάνδα θα μπορούσε να οριστεί μια μορφή επικοινωνίας που επιδιώκει να επηρεάσει και χειραγωγήσει τον αποδέκτη προς μια προκαθορισμένη κατεύθυνση¹³. Οι προπαγανδιστικές ενέργειες δύνανται να στηρίζονται τόσο σε αναληθείς όσο και σε αληθείς πληροφορίες¹⁴. Η ειδοποιός διαφορά τους από τον νόμιμο πολιτικό λόγο και την απλή παροχή πληροφοριών έγκειται στον αυτοσκοπό της προπαγάνδας να χειραγωγήσει το κοινό, με πλήρη αδιαφορία για την αλήθεια, στην οποία προσφεύγει μόνο για εργαλειακούς σκοπούς¹⁵.

Έκφραση της προπαγάνδας αποτελεί η προπαγάνδα υπέρ του πολέμου¹⁶. Πρόκειται για κάθε μορφή προπαγάνδας που είτε ενέχει τον κίνδυνο να πυροδοτήσει είτε πυροδοτεί πράξεις επιθετικότητας ή πόλεμο¹⁷. Αξίζει να σημειωθεί ότι στον εννοιολογικό της κλοιό εμπίπτουν τόσο προπαγανδιστικές πρακτικές που υποκινούν σε έναν μελλοντικό πόλεμο όσο και συνεχείς, επαναλαμβανόμενες και συντονισμένες δηλώσεις υπέρ της δικαιολόγησης ενός εν εξελίξει πολέμου, περιβάλλοντας τις εχθροπραξίες υπό τον μανδύα των απαραίτητων και σύννομων ενεργειών¹⁸.

II. Ρύθμιση των φαινομένων της προπαγάνδας, παραπληροφόρησης και πολεμικής προπαγάνδας

Είναι αξιομνημόνευτη η ιδιαίτερη δυσκολία του εγχειρήματος της ρύθμισης της παραπληροφόρησης και της προπαγάνδας, διότι, ως μορφές έκφρασης, εμπίπτουν στην προστατευτική εμβέλεια της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης¹⁹. Ως εκ τούτου, οποιοσδήποτε περιορισμός τους αποτελεί περιορισμό αυτών των θεμελιωδών δικαιωμάτων²⁰.

Μάλιστα, ένα τέτοιο εγχείρημα μπορεί να καταστεί έτι δυσχερέστερο, όταν τα εν λόγω φαινόμενα εκδηλώνονται με μορφές λόγου που χρήζουν αυξημένου επιπέδου προστασίας (π.χ. αξιακές κρίσεις, απόψεις που άπτονται ζητημάτων γενικού ενδιαφέροντος ή πολιτικού χαρακτήρα)²¹.

<https://inforrm.org/2022/08/19/case-law-eu-rt-france-v-council-general-court-finds-ban-on-russia-today-not-a-violation-of-right-to-freedom-of-expression-ronan-o-fathaigh-and-dirk-voorhoof/>.

¹³. E. DE BRABANDERE, Propaganda, Encyclopedia entries, Max Planck Encyclopedias of International Law, 2019, διαθέσιμο σε: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e978?print=pdf>, σ. 2. Βλ. και Κ. ΔΟΞΙΑΔΗ, Η θεωρία των δύο άκρων ως ηθικός πανικός, σε: Σύνηγορος του Πολίτη, Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα, 2015, σ. 243, κατά τον οποίο: «Ένας πιθανός – και νομίζω αρκετά χρήσιμος – ορισμός της προπαγάνδας θα μπορούσε να είναι: ‘Η χρήση του δημόσιου λόγου που αποσκοπεί στη δημιουργία ηθικού πανικού’». Ο Whitton κατανόησε την προπαγάνδα ως «την επικοινωνία γεγονότων, μυθοπλασίας, επιχειρημάτων και υποδείξεων, με την ελπίδα και την πρόθεση να εμφυσήσει στο μυαλό του «στόχου» ακροατηρίου ορισμένες προκαταλήψεις ή πεποιθήσεις, προκειμένου να πείσει το τελευταίο να αναλάβει κάποια δράση που εξυπηρετεί τα συμφέροντα του επικοινωνούντος», J. WHITTON, Aggressive Propaganda, σε: M. C. Bassiouni / V. Nanda (eds), International Criminal Law, τομ. 1, 1974, σ. 239.

¹⁴. B. BAADE, The EU’s “Ban” of RT and Sputnik. Constitutional, Verfassungsblog, 08.03.2022, διαθέσιμο σε: <https://verfassungsblog.de/the-eus-ban-of-rt-and-sputnik/>.

¹⁵. E. DE BRABANDERE, ό.π., σ. 2. B. BAADE, ό.π.

¹⁶. Για την ανάλυση της πολεμικής προπαγάνδας βλ. G. MORELLI, The Basic Principles of War Propaganda, 2001.

¹⁷. General Comment No. 11: Prohibition of propaganda for war and inciting national, racial or religious hatred (Art. 20).

¹⁸. M. KEARNEY, The Prohibition of Propaganda for War in International Law, 2007, σ. 4 επ. Βλ. για περαιτέρω ανάλυση και σε D. MILLER (ed.), Tell Me Lies: Propaganda and Media Distortion in the Attack on Iraq, 2004.

¹⁹. I. POPOVIĆ, The EU Ban of RT and Sputnik: Concerns Regarding Freedom of Expression, EJIL: TALK!, 30.03.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.ejiltalk.org/the-eu-ban-of-rt-and-sputnik-concerns-regarding-freedom-of-expression>.

²⁰. E. DE BRABANDERE, ό.π., σ. 2.

²¹. ΕΔΔΑ *Castells κατά Ισπανίας* (Προσφυγή No 11798/85), 23.04.1992, παρ. 43, ΕΔΔΑ *Wingrove κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή No 17419/90), 25.11.1996, παρ. 58, ΕΔΔΑ *Stoll κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 69698/01), 10.12.2007, παρ. 106, ΕΔΔΑ *Müller κ.α. κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 10737/84), 24.05.1988, παρ. 27, ΕΔΔΑ *Teslenko κ. α. κατά Ρωσίας* (Προσφυγές Nos 49588/12, 65395/12, 49351/18 και 50424/18), 05.04.2022, παρ. 133, ΕΔΔΑ *Sürek κατά Τουρκίας* (αριθ. 1) (Προσφυγή No 10737/84), 08.07.1999, παρ. 61-62, ΕΔΔΑ *Perinçek κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 27510/08), 15.10.2015, παρ. 197, 230. B. BAADE, Don’t Call a Spade a Shovel,

Ιδίως δε αναφορικά με την κρατική προπαγάνδα, έχει υποστηριχθεί ότι αυτή μπορεί να ιδωθεί ως μια καταρχήν θεμιτή και δικαιολογημένη πράξη αυτοάμυνας, στον βαθμό που αφενός διαφυλάττει την ενότητα, την αφοσίωση και την εμπιστοσύνη του πληθυσμού στο εσωτερικό της χώρας, αφετέρου ενισχύει την υποστήριξη από άλλα κράτη, παραπλανώντας τον αντίπαλο, εξ ου και η δυνατότητα ρύθμισης αυτής περιορίζεται σε στενώς οριοθετημένες και ειδικές περιπτώσεις²².

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω συνάγεται ότι διαχωρίζει μια πολύ λεπτή γραμμή το νόμιμο από το παράνομο της επιβολής περιοριστικών της προπαγάνδας και της παραπληροφόρησης μέτρων.

Ωστόσο, το ανωτέρω πρόβλημα λύνεται νομοθετικά στην περίπτωση της προπαγάνδας υπέρ του πολέμου. Η συγκεκριμένη μορφή προπαγάνδας απαγορεύεται στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων βάσει του άρθρου 20 παρ. 1 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα²³, καθώς και του άρθρου 2 της Διεθνούς Σύμβασης για τη Χρήση των Ραδιοηλεκτρονικών Μέσων για την Ειρήνη²⁴. Δεδομένου, μάλιστα, ότι το Σύμφωνο έχει επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη (με ορισμένες μόνον επιφυλάξεις), η εν λόγω απαγόρευση ανάγεται σε γενική αρχή δικαίου στην ενωσιακή έννομη τάξη. Σε επίπεδο διεθνούς δικαίου, η επικύρωσή του από -σχεδόν- όλα τα κράτη προσδίδει σε αυτή την απαγόρευση ισχύ εθιμικού κανόνα²⁵.

III. Ρωσικές εκστρατείες χειραγώγησης πριν την εισβολή στην Ουκρανία και αντίδραση ΕΕ-κρατών μελών

Η Ρωσία εμφανίζει διαχρονικά ιδιαίτερη ροπή προς τη συστηματική μόλυνση του οικοσυστήματος της πληροφόρησης μέσω της διάδοσης παραπληροφόρησης και προπαγάνδας, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης στρατηγικής διείσδυσης στα πληροφοριακά περιβάλλοντα άλλων κρατών, με απώτερο σκοπό την αποσταθεροποίηση και την υπονόμευση της συνοχής της Δύσης²⁶.

Η ΕΕ, έχοντας εντοπίσει αυτή την αθέμιτη τακτική της Ρωσίας²⁷, έχει αμυνθεί με ποικίλα μέτρα. Μεταξύ άλλων, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ίδρυσε την ειδική ομάδα δράσης East Stratcom Task Force, η οποία παρακολουθεί και αποκαλύπτει αφηγήματα παραπληροφόρησης και ευαισθητοποιεί το κοινό σχετικά με τις αρνητικές επιπτώσεις της φιλοκρεμλινικής παραπληροφόρησης²⁸. Το 2016, εξέδωσε ένα κοινό πλαίσιο για την

Verfassungsblog, 14.04.2020, διαθέσιμο σε: <https://verfassungsblog.de/dont-call-a-spade-a-shovel/>, A. KOLTAY, Censorship as a tool against state disinformation – the freedom of expression implications of the russian-ukrainian war, *Journal of International Media & Entertainment Law* (2) 2023, σ. 11.

22. Response to the Consultation of the UN Special Rapporteur on Freedom of Expression on Her Report on Challenges to Freedom of Opinion and Expression in Times of Conflicts and Disturbances, Article 19, 19.07.2022, διαθέσιμο σε: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/expression/cfis/conflict/2022-10-07/submission-disinformation-and-freedom-of-expression-during-armed-conflict-UNGA77-cso-article19.pdf>.

23. Π. ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ, Δικαιώματα του ανθρώπου - Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία³, 2022, σ. 152.

24. Βλ. περαιτέρω σε B. BAADE, Fake News and International Law, *The European Journal of International Law*, (29:4) 2018, σ. 1357-1376.

25. B. BAADE, The EU's "Ban", ό.π.

26. D. ADAMSKY, From Moscow with coercion: Russian deterrence theory and strategic culture, *Journal of Strategic Studies* (41:1-2) 2017, σ. 33-60, N. KOVALEVA, Russian information space, Russian scholarship, and Kremlin controls, *Defence Strategic Communications* (4) 2018, σ. 133-172, H. Ø. BREITENBAUCH / N. BYRJALSEN, Subversion, statecraft and liberal democracy, *Survival* (61:4) 2019, σ. 31-41. Βλ. περαιτέρω για τη ρωσική προπαγάνδα σε: Z. TRZUN / D. LUCIĆ / D. GRACIN, Information Warfare and Propaganda in Russo-Ukrainian War, *Lessons Learned, Medijska istraživanja* (30:2) 2024, σ. 79-104.

27. R. SAKWA, The Russia Scare: Fake News and Genuine Threat, 2022.

28. EEAS, Don't be deceived: EU acts against fake news and disinformation, 19.09.2017, διαθέσιμο σε: https://www.eeas.europa.eu/node/32408_en, EEAS, Questions and Answers about the East StratCom Task Force, 27.10.2021, διαθέσιμο σε: https://www.eeas.europa.eu/eeas/questions-and-answers-about-east-stratcom-task-force_en.

αντιμετώπιση υβριδικών απειλών²⁹. Παράλληλα, επέβαλε σειρά κυρώσεων, όπως ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και δεσμεύσεις περιουσιακών στοιχείων σε βάρος ατόμων και οντοτήτων που συμβάλλουν καθοριστικά στη διάδοση της παραπληροφόρησης και της προπαγάνδας, με ενδεικτικά παραδείγματα τα μέτρα που λήφθηκαν σε βάρος του Dmitrii Kiselev, ως επικεφαλής του RT και Sputnik³⁰, και της Margarita Simonovna Simonyan, ως αρχισυντάκτριας του αγγλόφωνου RT³¹.

Προς την ίδια κατεύθυνση κινήθηκαν και ορισμένα κράτη μέλη. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι, από το 2015, η Λιθουανία και η Λετονία έχουν επανειλημμένα αναστείλει τη μετάδοση του ρωσόφωνου καναλιού RTR Planeta βάσει της 2010/13 Οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων^{32,33}. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιβεβαίωσε την ορθότητα των εν λόγω μέτρων των κρατών μελών, διαπιστώνοντας ότι τα τελευταία βασίμως θεώρησαν ότι το συγκεκριμένο μέσο αναπαρήγαγε ρητορική υποκίνησης μίσους κατά άλλων κρατών³⁴.

IV. Ρωσικές εκστρατείες χειραγώγησης στο πλαίσιο του Ρωσο-ουκρανικού πολέμου

Κατόπιν της μεγάλης κλίμακας εισβολής στην Ουκρανία, η Ρωσία ενέτεινε ακόμα περισσότερο τις οργανωμένες επιχειρήσεις χειραγώγησης³⁵, θέτοντας υπό τον απόλυτο κυβερνητικό έλεγχο και διασφαλίζοντας τη σχεδόν καθολική ιδιοκτησία των παραδοσιακών μέσων ενημέρωσης³⁶. Παράλληλα, ενδυνάμωσε τη φαρέτρα της με την εργαλειοποίηση των νέων ψηφιακών τεχνολογιών³⁷, όπως τα προϊόντα βαθυπαραποίησης (deepfakes), προς την εντατικοποίηση της διασποράς περιεχομένου παραπληροφόρησης και προπαγάνδας³⁸.

Με τον τρόπο αυτό, σκοπείται ο προσανατολισμός της κοινής γνώμης υπέρ της ηρωοποίησης του πολέμου κατά της Ουκρανίας, διαδίδοντας το αφήγημα ότι η Ουκρανία αποτελεί ένα ναζιστικό κράτος, υποστυλωμένο από τη «ναζιστική» Δύση, ενώ οι Ουκρανοί κάτοικοι

²⁹. European Commission, Joint Communication to the European Parliament and the Council Joint. Framework on countering hybrid threats a European Union response, JOIN(2016) 18 final.

³⁰. A. KOLTAY, ό.π., σ. 26-27.

³¹. European Commission, Margarita Simonovna Simonyan, EU sanctions tracker, διαθέσιμο σε: <https://data.europa.eu/apps/eusanctionstracker/subjects/135296>.

³². Οδηγία 2010/13/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 10ης Μαρτίου 2010 για τον συντονισμό ορισμένων νομοθετικών, κανονιστικών και διοικητικών διατάξεων των κρατών μελών σχετικά με την παροχή υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων (Οδηγία για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων).

³³. J. BAYER, The European response to Russian disinformation in the context of the war in Ukraine, *Hungarian Journal of Legal Studies* (64:4) 2023, σ. 592.

³⁴. European Commission, Commission Decision of 17.2.2017 on the compatibility of the measures adopted by Lithuania pursuant to Article 3(2) of Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services, διαθέσιμο σε: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/42897>, European Commission, Commission Decision of 7.5.2021 on the compatibility of the measures adopted by Latvia pursuant to Article 3(2) of Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council to restrict retransmission on its territory of an audiovisual media service from another Member State, διαθέσιμο σε: <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/redirection/document/92839>.

³⁵. C. SANTOS OKHOLM / A. EBRAHIMI FARD / M. TEN THIJ, Blocking the information war? Testing the effectiveness of the EU's censorship of Russian state propaganda among the fringe communities of Western Europe, *Internet Policy Review* (13:3) 2024, σ. 3.

³⁶. E. VARTANOVA, The Russian Media Model in the Context of Post-Soviet Dynamics, σε: D.C. Hallin / P. Mancini (eds), *Comparing Media Systems Beyond the Western World*, 2012, σ. 119, G. GOSZTONYI, *Censorship from Plato to Social Media: The Complexity of Social Media's Content Regulation and Moderation Practices*, 2023, σ. 157-162, G. F. LENDVAI, *Media in War: An Overview of the European Restrictions on Russian Media*, *European Papers* (3:8) 2023, σ. 1238.

³⁷. D. GEISSLER / D. BÄR / N. PRÖLLOCHS / S. FEUERRIEGEL, Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine, *EPJ Data Science*, 2022, σ. 3 επ.

³⁸. G. GOSZTONYI / G. F. LENDVAI, Deepfake: A Multifaceted Dilemma in Ethics and Law, *Journal of Information Ethics*, 2023, σ. 109.

ρωσικής καταγωγής παρουσιάζονται ως ένας καταπιεσμένος λαός, θύματα ενός «βίαιου ναζιστικού καθεστώτος», του οποίου η σωτηρία είναι επιτακτική. Μεριμνάται δε να καλλιεργούνται υψηλές προσδοκίες για την επίτευξη της νίκης, ενόσω ελαχιστοποιούνται διαρκώς και ψευδώς οι απώλειες³⁹.

V. Αντίδραση της ΕΕ: απαγόρευση της ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και χορήγησης αδειών στα ελεγχόμενα από τη ρωσική κυβέρνηση μέσα ενημέρωσης

Υπό τις συνθήκες αυτές, καλλιεργήθηκε το πλέον πρόσφορο έδαφος, για να πατήσει η ΕΕ και να κάνει ένα σημαντικό άλμα στην επιβολή περιορισμών κατά της ρωσικής προπαγάνδας και παραπληροφόρησης στο πλαίσιο του επιθετικού πολέμου της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας⁴⁰.

Στο πλαίσιο αυτό, ήδη από τις απαρχές της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία, τον Φεβρουάριο 2022, η Πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ursula von de Leyen, δήλωσε απερίφραστα την επικείμενη λήψη μέτρων για την καταπολέμηση της «τοξικής και επιβλαβούς» παραπληροφόρησης, προαναγγέλλοντας την επιβολή απαγορεύσεων στις μηχανές ενημέρωσης του Κρεμλίνου καθώς και στις θυγατρικές τους, για την πλήρη αποστέρηση της δυνατότητας αυτών να διαδίδουν ψεύδη προς δικαιολόγηση του ρωσικού πολέμου και να σπείρουν τη διχόνοια στην Ένωση⁴¹.

Οι ανωτέρω δηλώσεις υλοποιήθηκαν την 1^η.03.2022, με την υιοθέτηση της Απόφασης (ΚΕΠΠΑ) 2022/351 για την τροποποίηση της απόφασης 2014/512/ΚΕΠΠΑ και του Κανονισμού (ΕΕ) 2022/350 για την τροποποίηση του Κανονισμού 833/2014 σχετικά με περιοριστικά μέτρα λόγω ενεργειών της Ρωσίας που αποσταθεροποιούν την κατάσταση στην Ουκρανία, απαγορεύοντας τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση και τη χορήγηση αδειών σε ορισμένα κρατικά μέσα ενημέρωσης της Ρωσίας, τα οποία τελούν υπό τον μόνιμο άμεσο ή έμμεσο έλεγχο της⁴² και προωθούν μια συστηματική διεθνή εκστρατεία χειραγώγησης και διαστρέβλωσης των γεγονότων προς ενίσχυση της στρατηγικής αποσταθεροποίησης των γειτονικών της χωρών, της Ένωσης και των κρατών μελών, ούτως θέτοντας σημαντική και άμεση απειλή για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια του ενωσιακού οικοδομήματος^{43,44}. Βέβαια, μνείας χρήζει ότι το Συμβούλιο απέφυγε να χαρακτηρίσει το περιεχόμενο αυτών των μέσων ενημέρωσης ως «πολεμική προπαγάνδα» στην εν λόγω Απόφαση και Κανονισμό⁴⁵.

1. Εύρος του περιορισμού

Ειδικότερα, *«απαγορεύτηκε σε φορείς η ραδιοτηλεοπτική μετάδοση, η παροχή δυνατότητας ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης ή η διευκόλυνση ή η με άλλο τρόπο συμβολή στη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση οποιουδήποτε περιεχομένου από τα νομικά πρόσωπα, τις οντότητες ή τους φορείς που*

³⁹. G. DAGORN, War in Ukraine: Why it is so hard to estimate the number of dead?, Le Monde, 26.09.2022, διαθέσιμο σε: https://www.lemonde.fr/en/les-decodeurs/article/2022/09/26/war-in-ukraine-why-it-is-so-hard-to-estimate-the-number-of-dead_5998268_8.html, M. ERISTAVI, Five myths that helped Russian colonialism remain hidden in plain sight, EUvsDisinfo, 10.11.2023, διαθέσιμο σε: <https://euvsdisinfo.eu/five-myths-that-helped-russian-colonialism-remain-hidden-in-plain-sight/>.

⁴⁰. UN General Assembly, Resolution “Aggression against Ukraine”, 01.03.2022, διαθέσιμο σε: <https://docs.un.org/en/a/es-11/L.1>.

⁴¹. European Commission, Statement by President von der Leyen on further measures to respond to the Russian invasion of Ukraine, 27.02.2022, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_1441.

⁴². Αιτιολογικές σκ. 10-11 του Κανονισμού 2022/350.

⁴³. Αιτιολογική σκ. 5 του Κανονισμού 2022/350.

⁴⁴. Σημειωτέον ότι, αμέσως μετά τη ρωσική εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία και πριν τη λήψη των ανωτέρω ενωσιακών μέτρων, ορισμένα κράτη μέλη, και δη η Βουλγαρία, η Γερμανία, η Εσθονία, η Λιθουανία, η Λετονία και η Πολωνία, έσπευσαν να απαγορεύσουν τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση των ελεγχόμενων από τη ρωσική κυβέρνηση μέσων ενημέρωσης. Βλ. F. J. C. BLÁZQUEZ, The implementation of EU sanctions against RT and Sputnik, European Audiovisual Observatory, 2022, σ. 12-19.

⁴⁵. L. LONARDO, Censorship in the EU as a result of the war in Ukraine: RT France v Council of the European Union, European Law Review (48:6) 2023, σ. 10.

απαριθμούνται στο παράρτημα VIII, μεταξύ άλλων μέσω της μετάδοσης ή της διανομής με οποιοδήποτε μέσο, όπως η καλωδιακή τηλεόραση, η δορυφορική τηλεόραση, η τηλεόραση μέσω IP, οι πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών ή οι διαδικτυακές πλατφόρμες ή εφαρμογές διαμοιρασμού βίντεο, είτε είναι νέες είτε προεγκατεστημένες. Παράλληλα, ανεστάλη κάθε άδεια ή έγκριση ραδιοηλεκτρονικής μετάδοσης και κάθε ρύθμιση μετάδοσης και διανομής με τα νομικά πρόσωπα, τις οντότητες ή τους φορείς που απαριθμούνται στο παράρτημα XV.»^{46,47}.

Το πεδίο εφαρμογής του μέτρου φαίνεται ευρύτατο, καλύπτοντας όλους τους τύπους περιεχομένου και οπτικοακουστικών μέσων, ακόμα των μέσων κοινωνικής δικτύωσης⁴⁸. Ωστόσο, εκτείνεται μόνο στις σχετικές με τη ραδιοηλεκτρονική μετάδοση δραστηριότητες εντός της Ένωσης (και όχι εκτός της ΕΕ), επιτρέποντας τα συγκεκριμένα μέσα ενημέρωσης και το προσωπικό τους να ασκούν άλλες δραστηριότητες, όπως έρευνα και συνεντεύξεις⁴⁹.

Δεδομένης της σημασίας του όρου «ραδιοηλεκτρονική μετάδοση» (“broadcasting”) στις επίμαχες διατάξεις, κρίσιμη παρίσταται η εννοιολογική αποσαφήνισή του. Ελλείπει σχετικής νοηματοδότησης στα ανωτέρω νομοθετικά εργαλεία, κρίνεται σκόπιμο ο ορισμός του να αντληθεί από τα ερμηνευτικά κοιτάσματα της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τα μέσα ενημέρωσης. Ειδικότερα, αυτός ο όρος συναντάται⁵⁰ στο άρθρο 1 παρ. 1 στοιχ. ε) και στ) της 2010/13 Οδηγίας για τις υπηρεσίες οπτικοακουστικών μέσων (AVMSD), όπου νοείται ως «γραμμική υπηρεσία οπτικοακουστικών μέσων», ήτοι τηλεόραση. Σε αυτή την ερμηνευτική κατεύθυνση συγκλίνουν και τα ενδεικτικά παραδείγματα που παρατίθενται στον Κανονισμό 2022/350 και στην Απόφαση 2022/351, όπου η μετάδοση ορίζεται ενδεικτικά ως «η καλωδιακή τηλεόραση, η δορυφορική τηλεόραση, η τηλεόραση μέσω IP, οι πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών ή οι διαδικτυακές πλατφόρμες ή εφαρμογές διαμοιρασμού βίντεο, είτε είναι νέες είτε προεγκατεστημένες». Προς επίρρωση αυτής της παραδοχής, μνημονεύεται ότι οι άδειες ή εγκρίσεις ραδιοηλεκτρονικής μετάδοσης, που επιτάσσεται να ανασταλούν, είναι απαραίτητες μεν για τα τηλεοπτικά κανάλια, αλλά όχι τη λειτουργία ιστοσελίδων.

2. Νομιμοποιητικές βάσεις

Έρρισμα της Απόφασης 2022/351 αποτέλεσε το άρθρο 29 της ΣΕΕ⁵¹ και του Κανονισμού 2022/350 το άρθρο 215⁵² της ΣΛΕΕ⁵³. Ιδιαίτερη εντύπωση προξενεί η υπαγωγή της ως άνω διαμόρφωσης του μιντιακού τοπίου στο πεδίο της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (εφεξής: ΚΕΠΠΑ). Η επιλογή αυτή δικαιολογήθηκε αφενός από τον σκοπό του μέτρου, που έγκειται στη θωράκιση της προστασίας της ευρωπαϊκής δημόσιας τάξης και ασφάλειας έναντι των απειλών της Ρωσίας, αφετέρου από την προσπάθεια διάπλασης μιας συνολικής στρατηγικής πίεσης της Ρωσίας για τον άμεσο τερματισμό της βαρβαρότητας της κατά της Ουκρανίας και την αποσόβηση των εξωτερικών απειλών⁵⁴. Ως εκ τούτου, εκτιμήθηκε

⁴⁶. Άρθρο 1 της Απόφασης 2022/351 το οποίο προσθέτει το άρθρο 4ζ στην απόφαση 2014/512/ΚΕΠΠΑ και άρθρο 1 του Κανονισμού 2022/350 το οποίο προσθέτει το άρθρο 2στ στον Κανονισμό 833/2014. Οι διατάξεις αυτές έχουν ταυτόσημο περιεχόμενο.

⁴⁷. Στις 11.03.2022, ο Φορέας Ευρωπαϊκών Ρυθμιστικών Αρχών για τις Ηλεκτρονικές Επικοινωνίες (BEREC) δήλωσε τη διαθεσιμότητά του να συνδράμει τις εθνικές ρυθμιστικές αρχές για τεχνικά ζητήματα που ενδέχεται να ανακύψουν για τους παρόχους υπηρεσιών διαδικτύου κατά την εφαρμογή του Κανονισμού 2022/350. Βλ. BEREC, BEREC Supports ISPs in Implementing the EU Sanctions to Block RT and Sputnik, διαθέσιμο σε: <https://www.berec.europa.eu/en/news-publications/news-and-newsletters/berec-supports-isps-in-implementing-the-eu-sanctions-to-block-rt-and-sputnik>.

⁴⁸. V. SZÉP / R. A. WESSEL, Balancing restrictive measures and media freedom: RT France v. Council, Common Market Law Review (60) 2023, σ. 1384.

⁴⁹. Αιτιολογική σκ. 11 του Κανονισμού 2022/350.

⁵⁰. B. BAADE, The EU’s “Ban”, ό.π.

⁵¹. E. ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ, Άρθρο 29 ΣΕΕ, σε: Β. Σκουρή, Συνθήκη της Λισσαβόνας, 2020, σ. 212.

⁵². E. ΣΑΧΠΕΚΙΔΟΥ, Ευρωπαϊκό Δίκαιο³, 2021, σ. 253-257.

⁵³. G. F. LENDVAI, ό.π., σ. 1241.

⁵⁴. Αιτιολογικές σκ. 6-8 του Κανονισμού 2022/350.

ότι η πλάστιγγα των επιτελούμενων σκοπών γέρνει προς την εξωτερική προστασία, με αποτέλεσμα να μπορεί να αντληθεί νομιμοποίηση στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ.

3. Διάρκεια των επίμαχων μέτρων

Οι ως άνω περιορισμοί τίθενται σε εφαρμογή έως ότου (α) παύσει η επιθετικότητα της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας και (β) η Ρωσία και τα συνδεδεμένα με αυτήν μέσα τερματίσουν τις προπαγανδιστικές ενέργειες κατά της Ένωσης και των κρατών μελών της υπέρ του πολέμου και υπέρ της Ρωσίας⁵⁵. Με άλλα λόγια, η ισχύς του απαγορευτικού μέτρου συναρτάται με δύο σωρευτικές προϋποθέσεις: τη συνέχιση της ρωσικής προπαγάνδας και των εχθροπραξιών κατά της Ουκρανίας. Στην περίπτωση που μία εκ των δύο σταματήσει να πληρούται, δεν θα συντρέχει πλέον λόγος διατήρησης των επίμαχων μέτρων σε ισχύ⁵⁶.

VI. Αντίρροπες δυνάμεις κρατών

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι η Νορβηγία και η Ελβετία δεν ευθυγραμμίστηκαν με τη στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, στις 26.04.2022, η κυβέρνηση της Νορβηγίας ανακοίνωσε ότι, κατόπιν συστάσεων της Νορβηγικής Ρυθμιστικής Αρχής Μέσων Ενημέρωσης, δεν θα επιβάλει κυρώσεις κατά των μέσων RT και Sputnik, καθότι (α) η νορβηγική κοινωνία είναι καταλλήλως εφοδιασμένη, ώστε να μπορέσει να αντισταθεί σε απόπειρες χειραγώγησης από τα ρωσικά κρατικά μέσα ενημέρωσης και (β) η ελευθερία έκφρασης απολαύει αυξημένης συνταγματικής προστασίας. Εν προκειμένω, λοιπόν, διαπιστώθηκε ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τον περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης, πολλώ δε μάλλον λαμβάνοντας υπόψη ότι τα μέσα ενημέρωσης RT και Sputnik δεν αποτελούν απειλή για τη χώρα⁵⁷.

Αντίστοιχη πλευρή ακολουθήσε το Ομοσπονδιακό Συμβούλιο της Ελβετίας, το οποίο αποφάσισε να μην συμβαδίσει με την ΕΕ στην ίδια ρυθμιστική οδό, θεωρώντας ως αποτελεσματικότερα εργαλεία την ανίχνευση και αποδόμηση των μορφών παραπληροφόρησης και προπαγάνδας με τα πραγματικά γεγονότα έναντι της απαγόρευσης δημοσίευσής τους⁵⁸.

VII. Απόφαση ΓεΔΕΕ από τη σκοπιά άμεσα εμπλεκόμενου μέρους (T-125/22)

Αναπόφευκτα, η προαναφερθείσα απαγόρευση προκάλεσε έντονη έριδα στους νομικούς κόλπους⁵⁹, η οποία μεταφέρθηκε ενώπιον του ΓεΔΕΕ. Συγκεκριμένα, στις 08.03.2022, μόλις επτά ημέρες από τη θέσπιση των προρρηθεισών ρυθμίσεων και έξι από τη θέση τους σε ισχύ, η RT France, μία εκ των θυγατρικών της RT, υποκείμενη στους ανωτέρω περιορισμούς, άσκησε προσφυγή κατά της Απόφασης 2022/351 και του Κανονισμού 2022/350, προβάλλοντας, αφενός, την αναρμοδιότητα του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιβάλει τοιαύτα μέτρα, αφετέρου, την καταστρατήγηση θεμελιωδών δικαιωμάτων του Χάρτη, και δη: (1) τα δικαιώματα άμυνας και τη συμφυή με αυτά αρχή της εκατέρωθεν ακρόασης, (2) την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, (3) την παραβίαση της επιχειρηματικής ελευθερίας, και (4) την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ιθαγενείας⁶⁰.

⁵⁵. Αιτιολογική σκ. 10 του Κανονισμού 2022/350.

⁵⁶. Ο.π.

⁵⁷. A. AAGRE, [NO] Sanctions on RT and Sputnik not to be adopted in Norway, 2022, διαθέσιμο σε: <https://merlin.obs.coe.int/article/9488>.

⁵⁸. A. KOLTAY, ό.π., σ. 10. Για τον τρόπο συμμόρφωσης των κρατών μελών, βλ. J. C. BLÁZQUEZ, ό.π.

⁵⁹. Βλ., μεταξύ άλλων, EUROPEAN FEDERATION OF JOURNALISTS, Fighting disinformation with censorship is a mistake, 01.03.2022, διαθέσιμο σε: <https://europeanjournalists.org/blog/2022/03/01/fighting-disinformation-with-censorship-is-a-mistake/>, I. POPOVIC, The EU Ban of RT and Sputnik: Concerns Regarding Freedom of Expression, 30.03.2022, EJIL: Talk, διαθέσιμο σε: <https://www.ejiltalk.org/the-eu-ban-of-rt-and-sputnik-concerns-regarding-freedom-of-expression>, L. LONARDO, Russia's 2022 War Against Ukraine and the Foreign Policy Reaction of the EU Context, Diplomacy and Law, 2022, σ. 51-52.

⁶⁰. Η παρούσα μελέτη θα επικεντρωθεί στο ζήτημα της αρμοδιότητας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης να υιοθετεί τέτοιες ρυθμίσεις και της καταστρατήγησης της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης.

Σημειωτέον ότι η RT France άσκησε και αίτηση ασφαλιστικών μέτρων, η οποία απορρίφθηκε στις 30.03.2022, με την αιτιολογία ότι δεν συνέτρεχε η προϋπόθεση περί επείγοντος και η στάθμιση των επίμαχων συμφερόντων έκλινε υπέρ της απόρριψης της αίτησης ασφαλιστικών μέτρων⁶¹.

Βέβαια, παρά την απόρριψη της αίτησης ασφαλιστικών μέτρων, η εκδίκαση της υπόθεσης προχώρησε με ρεκόρ ταχύτητας, δεδομένου ότι η αίτηση κατατέθηκε στις 08.03.2022, η ακροαματική διαδικασία πραγματοποιήθηκε στις 10.06.2022 (με διάρκεια δέκα ωρών)⁶² και η απόφαση εξεδόθη στις 27.07.2022. Είναι, μάλιστα, αξιοπρόσεκτο ότι για πρώτη φορά επιτράπηκε η παρέμβαση του Ύπατου Εκπροσώπου της Ένωσης για θέματα εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας⁶³.

Το Δικαστήριο, σε μείζονα σύνθεση, κατέληξε να απορρίπτει την προσφυγή στο σύνολό της, διαγιγνώσκοντας αφενός την εξουσία του Συμβουλίου να υιοθετεί τέτοιας φύσης μέτρα στο πλαίσιο ενός συντονισμένου μηχανισμού απάντησης στη ρωσική επιθετικότητα, αφετέρου τη νομιμότητα του επίμαχου περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η απόφαση αυτή αποτελεί το εναρκτήριο σημείο της νομολογίας του ΓεΔΕΕ σχετικά με την απαγόρευση που έλαβε το Συμβούλιο ως προς τη διάδοση οπτικοακουστικού περιεχομένου συγκεκριμένων μέσων ενημέρωσης, ενώ έρχεται να προστεθεί στην πλούσια νομολογία που πραγματεύεται τη νομιμότητα των περιοριστικών των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέτρων σε βάρος της Ρωσίας⁶⁴.

1. Αρμοδιότητα Συμβουλίου

Ειδικότερα, στο ελεγκτικό διυλιστήριο του Δικαστηρίου τέθηκε πρώτα η αρμοδιότητα του Συμβουλίου να επιβάλει την ως άνω απαγόρευση σε μέσα ενημέρωσης λόγω του ανάρμοστου συντακτικού περιεχομένου τους. Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι πρόκειται για μια αρμοδιότητα που ουσιαστικά υφάρπαξε το Συμβούλιο από τις αποκλειστικά αρμόδιες εθνικές ρυθμιστικές αρχές.

Το δικαιοδοτικό όργανο, βαδίζοντας στη σταθερή νομολογιακή του γραμμή αναφορικά με την εξουσία του Συμβουλίου να εκδίδει αποφάσεις που καθορίζουν τη στάση της Ένωσης επί συγκεκριμένου ζητήματος γεωγραφικής ή θεματικής φύσης (άρθρο 29 ΣΕΕ), προέβη σε διασταλτική ερμηνεία της έννοιας της «θέσης της Ένωσης», υπάγοντας σε αυτή τη δυνατότητα έκδοσης όχι μόνο πράξεων προγραμματικού χαρακτήρα ή απλών δηλώσεων πρόθεσης, αλλά και αποφάσεων που προβλέπουν μέτρα ικανά να μεταβάλουν άμεσα την έννομη κατάσταση πολιτών⁶⁵. Παράλληλα, επισημάνθηκε η ευρεία διακριτική ευχέρεια του Συμβουλίου ως προς τον καθορισμό του αντικειμένου των περιοριστικών μέτρων που λαμβάνονται στον τομέα της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας⁶⁶. Αυτή η ευχέρεια δύναται να δικαιολογήσει και τη λήψη μέτρων αντίδρασης, όπως τα επίμαχα, σε περιόδους διεθνούς κρίσης, αντίστοιχης με την προκληθείσα από την επίθεση της Ρωσίας κατά της Ουκρανίας, η οποία θέτει σημαίνουσα και άμεση απειλή για τη δημόσια τάξη και ασφάλεια της Ένωσης.

Επιπρόσθετα, τα κρινόμενα μέτρα μπορούν να θεωρηθούν ως αντίδραση με τα ειρηνικά μέσα της Ένωσης για την επίτευξη των σκοπών του άρθρου 3 παρ. 1 και 5 ΣΕΕ, ως υποκειμένου του διεθνούς δικαίου έναντι επίθεσης, εκδηλωθείσας κατά παράβαση του άρθρου 2 παρ. 4 του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.

⁶¹ ΓεΔΕΕ T-125/22R, *RT France κατά Συμβουλίου*, 30.03.2022, ECLI:EU:T:2022:199.

⁶² W. BRUNO / C. CHALLET, *Russia Today France vs. Council: What's new in the General Court's judgment?*, EU Law Live, 15.03.2022, διαθέσιμο σε: eulawlive.com/podcast/russia-todayfrance-vs-council-whats-new-in-the-general-courts-judgment.

⁶³ F. HOFFMEISTER / L. HAVAS, *The High Representative for Foreign Affairs and Security Policy before the Court of Justice of the European Union*, *Zeitschrift für europarechtliche Studien*, 2023, σ. 13-30.

⁶⁴ V. SZÉP / R. A. WESSEL, *ό.π.*, σ. 1383-1384.

⁶⁵ Σκ. 51.

⁶⁶ Σκ. 52.

Ως εκ τούτων, η επίμαχη απαγόρευση κρίθηκε ότι συνδέεται άμεσα με τους σκοπούς της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, διότι εντάσσεται σε μια γενικότερη στρατηγική προστασίας της δημόσιας τάξης και ασφάλειας στην Ευρώπη και άσκησης της μέγιστης δυνατής πίεσης στη Ρωσία, ώστε η τελευταία να τερματίσει τις ένοπλες επιθέσεις και τις προσπάθειες αποσταθεροποίησης της Ουκρανίας⁶⁷.

Θεωρήθηκε δε αδιάφορο για την κατάφαση της αρμοδιότητας του Συμβουλίου το ότι η σχετική εξουσία επιβολής κυρώσεων απονέμεται στην εθνική ρυθμιστική αρχή βάσει του εθνικού δικαίου. Και τούτο διότι οι ενωσιακές αρμοδιότητες δεν μπορούν να αποκλείονται ή να εξαρτώνται από τις ανατιθέμενες σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο αρμοδιότητες⁶⁸. Προς επίρρωση αυτού επισημάνθηκε ότι οι εθνικές διοικητικές αρχές επιτελούν διαφορετικούς σκοπούς κατ' ενάσκηση της σχετικής εξουσίας, αξιοποιώντας διαφορετικές παραδοχές και αρχές, χωρίς, όμως, να μπορούν να διασφαλίσουν την ομοιόμορφη και άμεση παρέμβαση στο σύνολο του εδάφους της Ένωσης, όπως το Συμβούλιο.

Εξίσου αδιάφορο κρίθηκε το ότι το Συμβούλιο επέλεξε να επιβάλει τον εν λόγω περιορισμό δυνάμει του άρθρου 29 ΣΕΕ, ενόσω η Ένωση μπορούσε να παρέμβει στον τομέα των οπτικοακουστικών υπηρεσιών και επί τη βάσει άλλων κατηγοριών αρμοδιοτήτων της ΣΛΕΕ, όπως εκείνων που αφορούν τη ρύθμιση της εσωτερικής αγοράς (άρθρο 4 παρ. 2 ΣΛΕΕ)⁶⁹. Οι αρμοδιότητες της Ένωσης δεν αποκλείονται αμοιβαίως, αλλά τελούν σε σχέση αλληλοσυμπλήρωσης, δοθέντος ότι εκάστη κατηγορία αρμοδιοτήτων έχει το δικό της πεδίο εφαρμογής και στοχεύει στην επίτευξη διαφορετικών σκοπών⁷⁰.

Επομένως, έγινε δεκτό ότι με την έκδοση της προσβαλλόμενης απόφασης το Συμβούλιο κινήθηκε εντός της σφαίρας αρμοδιοτήτων του στον τομέα της ΚΕΠΠΑ σύμφωνα με το άρθρο 29 ΣΕΕ. Συνακόλουθα, διαπιστώθηκε η αναγκαιότητα της θέσπισης του προσβαλλόμενου Κανονισμού δυνάμει του άρθρου 215 παρ. 2 ΣΛΕΕ, για τη διαφύλαξη της ομοιόμορφης εφαρμογής της ανωτέρω Απόφασης ΚΕΠΠΑ εντός της ΕΕ.

2. Νομιμότητα του περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης

Αρχικά, αξίζει να σημειωθεί μια καινοτομία της απόφασης ως προς τη θεμελίωση επαρκούς αιτιολόγησης αναφορικά με τα περιστατικά της επίμαχης υπόθεσης που στοιχειοθετούσαν την προπαγάνδα. Ειδικότερα, εν αντιθέσει με προγενέστερες σχετικές αποφάσεις της Επιτροπής και του Δικαστηρίου, που στερούνταν επαρκούς αιτιολόγησης, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την υπόθεση *Kiselev*⁷¹, στην προκειμένη περίπτωση, το Δικαστήριο επιχείρησε να θεραπεύσει την εν λόγω αιτιολογική ανεπάρκεια, προβαίνοντας σε εκτενή και λεπτομερή ανάλυση συγκεκριμένων δηλώσεων και του τρόπου παρουσίασής τους.

Ακολούθως, ο ενωσιακός δικαστής, διαπιστώνοντας ότι το επίμαχο μέτρο συνιστά παρέμβαση στην άσκηση του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης κατά την έννοια του άρθρου 11 παρ. 1 του Χάρτη⁷², εξέτασε την πλήρωση των προβλεπόμενων τεσσάρων προϋποθέσεων του άρθρου 52 παρ. 1 του Χάρτη, αντίστοιχων του άρθρου 10 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, και δη κατά πόσο ο επίδικος περιορισμός (α) προβλέπεται από τον νόμο, (β) σέβεται το ουσιώδες περιεχόμενο της ελευθερίας έκφρασης, (γ) εξυπηρετεί ενωσιακά αναγνωρισμένους σκοπούς γενικού συμφέροντος, και (δ) τηρεί την αρχή της αναλογικότητας⁷³.

Σε πρώτο στάδιο, διακριβώθηκε ότι πληρούται η προϋπόθεση περί πρόβλεψης από τον νόμο, καθότι τα εν λόγω μέτρα στηρίζονται σε σαφείς και γενικής ισχύος νομικές βάσεις, ήτοι στα

⁶⁷. Σκ. 52-55.

⁶⁸. Σκ. 57.

⁶⁹. Σκ. 59-60.

⁷⁰. Σκ. 61.

⁷¹. ΓεΔΕΕ T-262/15, *Dmitrii Konstantinovich Kiselev κατά Συμβουλίου*, 15.06.2017, ECLI:EU:T:2017:392.

⁷². Σκ. 142.

⁷³. Σκ. 145. Σημειωτέον ότι η προσφεύγουσα επικέντρωσε τα επιχειρήματά της στην αναλογικότητα του περιορισμού.

άρθρα 29 ΣΕΕ και 215 ΣΛΕΕ. Ήταν δε αναμενόμενη η λήψη τέτοιου είδους ρυθμίσεων ενόψει της εκτεταμένης επικοινωνιακής στήριξης της στρατιωτικής επίθεσης της Ρωσικής Ομοσπονδίας κατά της Ουκρανίας από εκπομπές μέσω ενημέρωσης, εξ ολοκλήρου χρηματοδοτούμενων από τον ρωσικό κρατικό προϋπολογισμό⁷⁴.

Ακολούθως, επιβεβαιώθηκε ότι η φύση και το εύρος της επίμαχης προσωρινής απαγόρευσης σέβεται το ουσιώδες περιεχόμενο της ελευθερίας έκφρασης, λαμβάνοντας υπόψη ότι αυτή έχει προσωρινό και αναστρέψιμο χαρακτήρα, δεν εμποδίζει οιαδήποτε δραστηριότητα συμφυή με την ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, όπως λ.χ. έρευνα και συνεντεύξεις, παρά μόνο τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση, και δεν εκτείνεται εκτός της Ένωσης.

Επιπρόσθετα, εξακριβώθηκε ότι στην επίδικη υπόθεση συντρέχουν σκοποί γενικού συμφέροντος για την επιβολή του κρινόμενου μέτρου, όπως καταδεικνύεται ανωτέρω στο πλαίσιο εξέτασης της αρμοδιότητας του Συμβουλίου.

Τέλος, αναφορικά με την αναλογικότητα του περιορισμού, καταφάθηκε (α) η καταλληλότητα αυτού για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών⁷⁵, (β) η αναγκαιότητά του σε αυτό το έκτακτο πλαίσιο κατεπείγοντος χαρακτήρα που διαμόρφωσε η εντατικοποίηση της στρατιωτικής επίθεσης κατά της Ουκρανίας, δεδομένου ότι η φύση ενός τηλεοπτικού σταθμού συνεχούς ενημέρωσης δεν θα επέτρεπε άλλα λιγότερο επαχθή και εξίσου αποτελεσματικά μέτρα⁷⁶, και (γ) ο αυστηρά αναλογικός χαρακτήρας του, καθόσον η σημασία των προαναφερθέντων επιδιωκόμενων σκοπών δύναται να κατισχύσει των αρνητικών συνεπειών της εν λόγω ρύθμισης για ορισμένους φορείς⁷⁷.

Άλλωστε, συνεκτιμώντας ότι η άσκηση της ελευθερίας έκφρασης συνεπάγεται ιδιαίτερος σημαντικά καθήκοντα και ευθύνες για τα οπτικοακουστικά μέσα ενημέρωσης ενόψει του αντικτύπου τους, εξήρθη ότι η πληροφόρηση με προπαγανδιστικό περιεχόμενο κατά της Ουκρανίας μετά τη ρωσική εισβολή δεν μπορεί να χαίρει το αυξημένο επίπεδο προστασίας που αναγνωρίζεται στην ελευθερία του Τύπου⁷⁸.

Όσον αφορά δε το προβαλλόμενο δικαίωμα του κοινού να λαμβάνει πληροφορίες (παθητική ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης), έγινε δεκτό ότι, ανεξαρτήτως του εννόμου συμφέροντος της προσφεύγουσας να το επικαλεστεί, εφόσον η παρέμβαση στο δικαίωμα μετάδοσης των προγραμμάτων κρίθηκε δικαιολογημένη και αναλογική κατά τα ως άνω, τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο ως προς τον περιορισμό του δικαιώματος του κοινού να λαμβάνει τέτοιου είδους πληροφόρηση⁷⁹.

Σημειωτέον ότι η RT France άσκησε αναίρεση⁸⁰ κατά της απόφασης αυτής, καθώς και τρεις ακόμη προσφυγές⁸¹, αλλά στη συνέχεια αποφάσισε να παραιτηθεί.

VIII. Απόφαση ΓεΔΕΕ από τη σκοπιά έμμεσα εμπλεκόμενων μερών (T-307/22)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι το Δικαστήριο είχε την ευκαιρία να εξετάσει τις επίμαχες ρυθμίσεις και από διαφορετική οπτική, και δη από εκείνη των έμμεσα εμπλεκόμενων παρόχων διαδικτυακών υπηρεσιών, που δεν περιλαμβάνονταν μεν στο σώμα των Αποφάσεων, αλλά επηρεάζονταν από την περί ης ο λόγος απαγόρευση. Ειδικότερα, στην υπόθεση T-307/22, τρεις πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών υπέβαλαν προσφυγή ενώπιον του ΓεΔΕΕ με αιτήματα,

⁷⁴. Σκ. 150-151.

⁷⁵. Σκ. 192-195.

⁷⁶. Σκ. 197. Γενικά, για την κρίση του Δικαστηρίου περί της αναγκαιότητας των μέτρων βλ. σκ. 196-200.

⁷⁷. Σκ. 201-215.

⁷⁸. Σκ. 206.

⁷⁹. Σκ. 214.

⁸⁰. ΔΕΕ C-620/22 P, *RT France κατά Συμβουλίου*, 28.07.2023, ECLI:EU:C:2023:615.

⁸¹. ΓεΔΕΕ T-169/23, *RT France κατά Συμβουλίου*, 26.06.2023, ΓεΔΕΕ T-75/23, *RT France κατά Συμβουλίου*, 27.06.2023, ΓεΔΕΕ T-605/22, *RT France κατά Συμβουλίου*, 04.07.2023.

αφενός, την ακύρωση της Απόφασης (ΚΕΠΠΑ) 2022/351 και του Κανονισμού (ΕΕ) 2022/350, αφετέρου, τη μερική ακύρωση της Απόφασης (ΚΕΠΠΑ) 2022/884 και του Κανονισμού (ΕΕ) 2022/879⁸². Προέβησαν δε τρεις λόγους ακύρωσης, και δη (α) την αναρμοδιότητα του Συμβουλίου να εκδώσει τα κρινόμενα μέτρα, (β) την προσβολή του δικαιώματος στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης και (γ) την καταστρατήγηση του δικαιώματος χρηστής διοίκησης⁸³.

Στις 26.03.2025, εκδόθηκε η σχετική απόφαση του ΓεΔΕΕ, η οποία απέρριψε εν συνόλω την προσφυγή.

1. Αρμοδιότητα Δικαστηρίου

Αφετηριακά, το ΓεΔΕΕ κήρυξε εαυτό αναρμόδιο να αποφανθεί επί της νομιμότητας των προσβαλλομένων Αποφάσεων ΚΕΠΠΑ, ελλείπει του στοιχείου της ατομικής φύσης των πράξεων σε βάρος των προσφευγουσών, δοθέντος ότι οι τελευταίες δεν περιλαμβάνονται ρητώς στο σώμα αυτών. Αντιθέτως, απεφάνθη ότι έχει την αρμοδιότητα να εξετάσει τη νομιμότητα των προσβαλλόμενων Κανονισμών που εκδόθηκαν κατ' εφαρμογή του άρθρου 215 ΣΛΕΕ, αφού αποτελούν πράξεις της Ένωσης βάσει της ΣΛΕΕ, υπαγόμενες σε πλήρη δικαστικό έλεγχο νομιμότητας⁸⁴.

2. Αρμοδιότητα Συμβουλίου

Στο σημείο αυτό, αξίζει να επισημανθεί ότι, παρότι προβλήθηκαν λόγοι απαραδέκτου, με βασικό άξονα το ότι οι Κανονισμοί δεν αφορούν άμεσα τις προσφεύγουσες, ο ενωσιακός δικαστής επέλεξε να απόσχει από τη σχετική κρίση και να συνεχίσει με την εξέταση του βασίμου της προσφυγής για λόγους οικονομίας της δίκης, διαπιστώνοντας ότι η προσφυγή στερείται ερείσματος⁸⁵.

Κατ' ακολουθίαν, το Δικαστήριο έθεσε επί τάπητος την αρμοδιότητα του Συμβουλίου να εκδώσει τους προσβαλλόμενους Κανονισμούς, την οποία επιβεβαίωσε, επαναλαμβάνοντας κατ' ουσία τον δικανικό συλλογισμό που ανέπτυξε στην υπόθεση T-125/22⁸⁶.

3. Νομιμότητα του περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης

Αναφορικά με τον λόγο ακύρωσης που άπτεται της προσβολής της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης, οι προσφεύγουσες υποστήριξαν αφενός την προσβολή του δικαιώματος στην ελευθερία μετάδοσης πληροφοριών ενόψει του εξαιρετικά εκτεταμένου φιλτραρίσματος στο οποίο υποχρεούνται να προβαίνουν για την ανίχνευση του περιεχομένου των υποκείμενων στους περιορισμούς μέσων ενημέρωσης, αφετέρου την παραβίαση του δικαιώματος των χρηστών των υπηρεσιών τους στην ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών⁸⁷.

Το Δικαστήριο παρατήρησε ότι, ακόμη και αν ήθελε υποτεθεί ότι οι πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών μπορούν να θεωρηθούν φορείς αυτοτελούς δικαιώματος στην ελευθερία μετάδοσης πληροφοριών -παρά την επίκληση του ουδέτερου ρόλου τους στη μετάδοση περιεχομένου-, τα ανωτέρω επιχειρήματα δεν μπορούν να ευδοκιμήσουν⁸⁸, προβαίνοντας σε έλεγχο τήρησης των τεσσάρων προαναφερθεισών προϋποθέσεων για τη διακρίβωση της νομιμότητας των επίμαχων περιορισμών:

⁸². Με το άρθρο 1, σημείο 10, της Απόφασης (ΚΕΠΠΑ) 2022/884 και το άρθρο 1, σημείο 1, του Κανονισμού 2022/879, απαγορεύτηκε επιπλέον η «διαφήμιση προϊόντων ή υπηρεσιών σε οποιοδήποτε περιεχόμενο παράγεται ή μεταδίδεται από τα μέσα ενημέρωσης των οποίων το όνομα περιλαμβάνεται στον επίμαχο κατάλογο, μεταξύ άλλων μέσω της μετάδοσης ή της διανομής με οποιοδήποτε μέσο αναφέρεται στην παράγραφο 1».

⁸³. Ο τρίτος λόγος ακύρωσης εκφεύγει του ερευνητικού πεδίου της παρούσας μελέτης.

⁸⁴. Σκ. 22-34.

⁸⁵. Σκ. 35-38.

⁸⁶. Σκ. 41-63.

⁸⁷. Σκ. 89.

⁸⁸. Σκ. 110.

Συγκεκριμένα, κρίθηκε ότι η εν λόγω παρέμβαση είναι προβλεπόμενη από τον νόμο, αφού μπορούσε να προβλεφθεί το ενδεχόμενο επιβολής τέτοιας υφής μέτρων σε παρόχους διαδικτυακών υπηρεσιών, χάρη στους οποίους μεταδίδεται περιεχόμενο υπέρ της ρωσικής στρατιωτικής επίθεσης από εκπομπές μέσω ενημέρωσης πλήρως χρηματοδοτούμενων από τη ρωσική ηγεσία⁸⁹.

Επιπρόσθετα, διακριβώθηκε ότι δεν προσβάλλεται το βασικό περιεχόμενο της ελευθερίας μετάδοσης πληροφοριών, συναξιολογώντας ότι: (α) οι επίμαχες απαγορεύσεις αφορούν το περιεχόμενο περιορισμένου μόνον αριθμού μέσω ενημέρωσης⁹⁰, (β) έχουν εξαρχής προσδιορισμένο χρονικό ορίζοντα⁹¹, ο οποίος δεν ανατρέπεται από το ότι αυτές διατηρήθηκαν σε ισχύ ενόσω οι εν λόγω προϋποθέσεις εξακολουθούσαν να πληρούνται⁹², και (γ) ο επικαλούμενος μεγάλος όγκος εργασίας και το υψηλό κόστος του εκτεταμένου φιλτραρίσματος -ακόμη και αν υποθεθεί ότι στηρίζεται σε ορθή ερμηνεία της σχετικής υποχρέωσης-, δεν ασκεί επιρροή στο δικαίωμα μετάδοσης πληροφοριών, αλλά θα μπορούσε, το πολύ, να άπτεται της επιχειρηματικής ελευθερίας⁹³. Τέλος, συνεκτιμήθηκε ότι, ιδίως όσον αφορά την απαγόρευση διαφήμισης (άρθρο 1, σημείο 1, του δεύτερου προσβαλλόμενου Κανονισμού), αυτή αποσκοπεί, κατ' ουσίαν, στο να μην επιτρέπεται στις επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο έδαφος της Ένωσης να αγοράζουν διαφημιστικό χώρο στα κανάλια και στους ιστοτόπους των μέσω ενημέρωσης, των οποίων το όνομα περιλαμβάνεται στον επίμαχο κατάλογο, χωρίς να δημιουργεί υποχρέωση των παρόχων διαδικτυακών υπηρεσιών να εμποδίζουν τους χρήστες τους να μεταδίδουν διαφήμιση σε περιεχόμενο που παράγεται ή μεταδίδεται από τα συγκεκριμένα μέσα ενημέρωσης ή απλώς να έχουν πρόσβαση σε αυτή⁹⁴.

Περαιτέρω, διεγνώσθη η επιδίωξη σκοπού γενικού συμφέροντος, αναμασώντας επί της ουσίας τα προλεχθέντα στην απόφαση *RT France*⁹⁵.

Ως προς την αναλογικότητα των επίδικων μέτρων⁹⁶, καταρχάς επιβεβαιώθηκε η καταλληλότητα αυτών για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών, καθότι το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής θα πρέπει να εκτείνεται σε οποιοδήποτε μέσο μετάδοσης ή διανομής περιεχομένου, συμπεριλαμβανομένων δηλαδή και των παρόχων διαδικτυακών υπηρεσιών, για τη διασφάλιση της αποτελεσματικότητας αυτών εντός της ΕΕ. Μάλιστα, δεν αναιρείται ο πρόσφορος χαρακτήρας τους από το ότι είναι δυνατή η πρόσβαση στον ιστοτόπο της εφημερίδας *Russia Today* οπουδήποτε εντός της Ένωσης ή οποιαδήποτε άλλη ενδεχόμενη δυσχέρεια εφαρμογής τους⁹⁷. Ακολούθως, οι περιορισμοί κρίθηκαν εγγενώς αναγκαίοι⁹⁸ για την τελέσφορη εκπλήρωση των ανωτέρω σκοπών, λαμβάνοντας, άλλωστε, υπόψη ότι δεν προβλήθηκε κανένα εναλλακτικό, λιγότερο επαχθές μέτρο προς τούτο⁹⁹. Τέλος, σχετικά με τη *stricto sensu* αναλογικότητα, διαπιστώθηκε ότι τα μειονεκτήματα που συνεπάγονται οι επίδικες απαγορεύσεις δεν είναι δυσανάλογα σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς, καθότι η σημασία των τελευταίων υπερσχύει έναντι των αρνητικών συνεπειών που πλήττουν ορισμένους επιχειρηματίες, ακόμα και αν ουδεμία ευθύνη έφεραν για την κατάσταση που οδήγησε στη λήψη των περιοριστικών μέτρων¹⁰⁰.

⁸⁹. Σκ. 114.

⁹⁰. Σκ. 116.

⁹¹. Σκ. 117.

⁹². Σκ. 118.

⁹³. Σκ. 119.

⁹⁴. Σκ. 120.

⁹⁵. Σκ. 122-123.

⁹⁶. Σκ. 125-126.

⁹⁷. Σκ. 130.

⁹⁸. Σκ. 132.

⁹⁹. Σκ. 133.

¹⁰⁰. Σκ. 134.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, έγινε δεκτό ότι οι υπό κρίση περιορισμοί της ελευθερίας μετάδοσης πληροφοριών συνάδουν με την αρχή της αναλογικότητας, καθόσον είναι πρόσφοροι, αναγκαίοι και αυστηρώς ανάλογοι προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

Αναφορικά δε με την προβαλλόμενη προσβολή του παθητικού δικαιώματος του κοινού να λαμβάνει πληροφορίες¹⁰¹, οι προσφεύγουσες δεν διευκρίνισαν σε ποιο βαθμό και, κυρίως, με ποιο έρεισμα θα μπορούσαν να επικαλεστούν το δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης των χρηστών των υπηρεσιών τους, ήτοι ενός δικαιώματος του οποίου δεν είναι δικαιούχοι¹⁰². Εν πάση περιπτώσει, διευκρινίστηκε ότι, στον βαθμό που η παρέμβαση στο δικαίωμα μετάδοσης περιεχομένου υπέρ της ρωσικής επιθετικότητας κρίθηκε δικαιολογημένη και αναλογική, το ίδιο ισχύει κατά μείζονα λόγο και για τον περιορισμό του δικαιώματος του κοινού να λαμβάνει τέτοιο περιεχόμενο¹⁰³.

Τέλος, παρέμεινε ανεπείρεστη η επίκληση της διάταξης του άρθρου 11 παρ. 2 του Χάρτη, που προστατεύει τον σεβασμό της ελευθερίας των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της πολυφωνίας τους, δεδομένου ότι οι προσφεύγουσες δεν είναι μέσα ενημέρωσης, αλλά πάροχοι διαδικτυακών υπηρεσιών¹⁰⁴.

ΙΧ. Κριτική αποτίμηση των κυρώσεων: νόμιμος περιορισμός ή παράπλευρη απώλεια της ελευθερίας έκφρασης;

Στο πλαίσιο της πρωτοφανούς κρίσης που προξένησε η εισβολή της Ρωσίας στην Ουκρανία, η ΕΕ απάντησε με το εξίσου πρωτοφανές μέτρο της απαγόρευσης της ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και χορήγησης αδειών στα ελεγχόμενα από τη ρωσική κυβέρνηση μέσα ενημέρωσης εντός της ΕΕ. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως η κορύφωση της πρακτικής που ανέπτυξαν τα τελευταία χρόνια η ΕΕ και τα κράτη μέλη της έναντι των μορφών «υβριδικού πολέμου» της Ρωσίας. Και τούτο διότι είναι ιδιαίτερα καινοφανής, αφενός, η υιοθέτηση ενός τέτοιου μέτρου στο μιντιακό τοπίο στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ, αφετέρου, η εμβέλεια αυτού.

Η εν λόγω αλυσιδωτή κατάσταση συνεχίστηκε με τις πρωτοφανείς αποφάσεις του ΓεΔΕΕ, οι οποίες περιστράφηκαν γύρω από έναν κοινό άξονα: τη νομιμότητα των περιορισμών των διαφορετικών εκφάνσεων της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης ενόψει των εξαιρετικών συνθηκών που σμιλεύει ο Ρωσο-ουκρανικός πόλεμος. Η δε αγωνία του ενωσιακού δικαστή να επισφραγίσει τη νομιμότητα αυτών υπήρξε μνημειώδης, όπως καταδεικνύεται από τα ποικίλα εμπόδια παραδεκτού, ιδίως ως προς το έννομο συμφέρον, που δρασκελίσε.

Σε αδρές γραμμές, ο ενωσιακός δικαστής φαίνεται να βαδίζει στις νομολογιακές γραμμές που έχει ήδη χαράξει. Ειδικότερα, στην υπόθεση *Kiselev*¹⁰⁵, η οποία αφορούσε επίσης την επιβολή περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της προπαγάνδας, αλλά σε βάρος φυσικού προσώπου, αναγνωρίστηκε η δυνατότητα υιοθέτησης μέτρων ως μοχλού πίεσης στις ρωσικές αρχές για την παύση των ενεργειών αποσταθεροποίησης της Ουκρανίας¹⁰⁶. Είναι δε

¹⁰¹. Σκ. 136.

¹⁰². Σκ. 137-139.

¹⁰³. Σκ. 140.

¹⁰⁴. Μάλιστα, ο εν λόγω ισχυρισμός προβλήθηκε το πρώτον κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.

¹⁰⁵. ΓεΔΕΕ, *Dmitrii Konstantinovich Kiselev*, ό.π. Βλ. περαιτέρω Υ. MIADZVETSKAYA, How to draw a line between journalism and propaganda in the information wars era? Case note on the judgment of the General Court of 15 June 2017 in Case T-262/15 *Dmitrii Konstantinovich Kiselev v Council of the European Union*, College of Europe Case Notes 02/2018.

¹⁰⁶. ΓεΔΕΕ, *Kiselev*, ό.π., σκ. 54 επ. Στην επίδικη υπόθεση, το 2014, μετά την κρίση στην Κριμαία, επιβλήθηκε στον *Kiselev*, εμβληματική προσωπικότητα της ρωσικής κυβερνητικής προπαγάνδας υπέρ της αποσταθεροποίησης της Ουκρανίας και επικεφαλής των καναλιών RS και RT, μια σειρά περιοριστικών μέτρων, με σκοπό την κοινορτοποίηση των ρωσικών ενεργειών που απειλούσαν ή υποδαύλιζαν την εδαφική ακεραιότητα, την κυριαρχία και την ανεξαρτησία της Ουκρανίας. Βλ. και ΓεΔΕΕ T-273/13, *Sarafraz κατά Συμβουλίου*, 04.12.2015, ECLI:EU:T:2015:939, σκ. 177-182 και 184.

νομολογιακά παραδεδεγμένη¹⁰⁷ η ευχέρεια αναστολής της άδειας ενός τηλεοπτικού καναλιού λόγω υποκίνησης μίσους με βάση την εθνικότητα¹⁰⁸. Αντιστοίχως, το ΕΔΔΑ έχει κινηθεί σε παρεμφερή μονοπάτια ως προς τη δυνατότητα περιορισμού της προπαγάνδας¹⁰⁹.

Παρά τη δυνατότητα περιστολής της προπαγάνδας και της παραπληροφόρησης, πολλώ δε μάλλον στην επίμαχη περίπτωση που πρόκειται για πολεμική προπαγάνδα, εγείρονται έντονες αμφιβολίες ως προς τη νομιμότητα των ανωτέρω μέτρων και, συνακόλουθα, την ορθότητα των συναφών δικανικών κρίσεων.

Καταρχάς, αμφισβητήσιμη παραμένει η αρμοδιότητα της ΕΕ να επεμβαίνει με τέτοιο τρόπο στο μιντιακό πεδίο, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν της απονέμεται τοιαύτη εξουσία βάσει του δικαίου των μέσων ενημέρωσης. Ειδικότερα, η Οδηγία για τις Υπηρεσίες Οπτικοακουστικών Μέσων (AVMSD) αναθέτει στα κράτη μέλη τη δυνατότητα λήψης μέτρων σε βάρος των υπηρεσιών οπτικοακουστικών μέσων, προερχόμενων από τρίτες χώρες και μη υπαγόμενων στη δικαιοδοσία αυτών¹¹⁰. Στην περίπτωση που τα προγράμματα των εν λόγω υπηρεσιών παρουσιάζουν περιεχόμενο κατ' επανάληψη που υποκινεί σε βία ή μίσος κατά ομάδες προσώπων ή μέλους αυτής, η αρμοδιότητα αναστολής ή ανάκλησης των αδειών οπτικοακουστικών υπηρεσιών ανατίθεται στις εθνικές ρυθμιστικές αρχές μέσω ενημέρωσης των κρατών μελών, υπό την εποπτεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής¹¹¹. Τέλος, το άρθρο 11 του Χάρτη, το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, αναθέτει την εξουσία ρύθμισης του καθεστώτος αδειών λειτουργίας στα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένης της αναστολής ή ανάκλησης αυτών¹¹². Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, καθίσταται αμφίβολο κατά πόσο αυτό το σύστημα επιμερισμού αρμοδιοτήτων στον εν λόγω τομέα μπορεί να υπερκεραστεί από αυτόν τον -ομολογουμένως έξυπνο και ευρηματικό- νομικό ελιγμό προσφυγής στα άρθρα 29 ΣΕΕ και 215 ΣΛΕΕ, εξ ου και το Δικαστήριο θα μπορούσε να είχε αιτιολογήσει πληρέστερα αυτή την επιλογή.

Επιπλέον, η υπαγωγή της απαγόρευσης της ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και χορήγησης αδειών σε ορισμένα μέσα ενημέρωσης στο κανονιστικό πεδίο της ΚΕΠΠΑ επεκτείνει τη ρυθμιστική της εμβέλεια. Η δε ένταξη αυτών των μέτρων στην έννοια «της διακοπής ή της μείωσης, εν όλω ή εν μέρει, των οικονομικών και χρηματοοικονομικών σχέσεων με μία ή περισσότερες τρίτες χώρες» του άρθρου 215 παρ. 1 ΣΛΕΕ, όταν αυτά προφανώς δεν ασκούν τέτοια επιρροή, σηματοδοτεί μια καινοφανή διεύρυνση αυτής. Μολονότι, βέβαια, διαχρονικά υιοθετείται μια διασταλτική ερμηνεία της εν λόγω διάταξης, εκτεινόμενη σε διάφορα είδη μέτρων, όπως ταξιδιωτικές απαγορεύσεις και πάγωμα περιουσιακών στοιχείων, αυτή η περαιτέρω μετατόπιση των ερμηνευτικών ορίων μέχρι και τη ρύθμιση του μιντιακού τοπίου δεν παύει να αφυπνίζει προβληματισμούς¹¹³.

Περαιτέρω, το ΓεΔΕΕ φαίνεται να εφαρμόζει μόνον επιλεκτικά και αποσπασματικά τις πάγιες υπαγορευθείσες κατευθύνσεις του ΕΔΔΑ, αγνοώντας κρίσιμα στοιχεία της συναφούς νομολογίας για την αξιολόγηση της νομιμότητας τέτοιων μέτρων, ακόμα και της ίδιας της απόφασης *NIT SRL*¹¹⁴, στην οποία στηρίζεται κατά βάση ο δικανικός συλλογισμός του.

¹⁰⁷. ΔΕΕ C-622/17, *Baltic Media Alliance Ltd. κατά Lietuvos radijo ir televizijos komisija*, 04.07.2019, ECLI:EU:C:2019:566.

¹⁰⁸. R. Ó. FATHAIGH, Court of Justice of the European Union: Pay-To-View Restriction on Foreign TV Channel now permissible, *Iris Merlin*, 2019, διαθέσιμο σε: <https://merlin.obs.coe.int/article/8634>.

¹⁰⁹. ΕΔΔΑ *Faruk Kartan κατά Ελβετίας* (Προσφυγή No 55641/00), 12.04.2001, παρ. 2. Στην υπόθεση αυτή, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η κατάσχεση και καταστροφή από τις ελβετικές τελωνειακές αρχές μεγάλης ποσότητας προπαγανδιστικού υλικού του Εργατικού Κόμματος του Κουρδιστάν (PKK) που εξυμνούσε τη βία και προσέλκυε στον ένοπλο αγώνα κατά των τουρκικών αρχών, συνιστούσε δικαιολογημένο περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης βάσει του άρθρου 10 παρ. 2 ΕΣΔΑ.

¹¹⁰. Αιτιολογική σκ. 54 της Οδηγίας AVMSD.

¹¹¹. Άρθρο 6 της Οδηγίας AVMSD.

¹¹². A. KOLTAY, ό.π., σ. 8.

¹¹³. L. LONARDO, *Censorship in the EU*, ό.π., σ. 7.

¹¹⁴. ΕΔΔΑ *NIT SRL κατά της Δημοκρατίας της Μολδαβίας* (Προσφυγή No 28470/12), 05.04.2022. Η υπόθεση αυτή αφορούσε την ανάκληση της άδειας του τηλεοπτικού σταθμού NIT SRL από την Αρχή οπτικοακουστικών μέσων

Ειδικότερα, επικαλείται επανειλημμένως την απόφαση αυτή καθώς και έναν μικρό αριθμό σχετικών υποθέσεων, προκειμένου να υπογραμμίσει τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών στην ελευθερία έκφρασης, τα αυξημένα «καθήκοντα και ευθύνες» των οπτικοακουστικών μέσων και την προεξάρχουσα σημασία της τήρησης της δημοσιογραφικής δεοντολογίας. Πράγματι, αυτή είναι η μία διάσταση της οικείας νομολογίας.

Ωστόσο, παραβλέπεται η άλλη πλευρά της εν λόγω νομολογίας που εστιάζει αφενός στην ακρότητα του προληπτικού μέτρου του καθολικού αποκλεισμού ενός μέσου ενημέρωσης, αφετέρου στην αναγκαιότητα ύπαρξης διαδικαστικών εγγυήσεων για την αναλογικότητα μιας τέτοιας κύρωσης¹¹⁵. Ειδικότερα, γίνεται δεκτό ότι η επιβολή ενός τέτοιου περιορισμού αποτελεί ακραίο μέτρο, που αγνοεί σκόπιμα τη διάκριση μεταξύ νόμιμων και παράνομων πληροφοριών που δύναται να παρουσιάζει το μέσο ενημέρωσης, καθιστώντας μη προσβάσιμο μεγάλο όγκο περιεχομένου, χωρίς αυτό να έχει χαρακτηριστεί παράνομο¹¹⁶. Η δε βαρύτητα της κύρωσης της ανάκλησης άδειας επιτάσσει τη χορήγηση στενότερου περιθωρίου εκτίμησης στο κράτος και τη διενέργεια αυξημένης έντασης δικαστικού ελέγχου¹¹⁷, πολλώ δε μάλλον όταν ένα τόσο περιοριστικό της ελευθερίας έκφρασης μέτρο παράγει άμεσα αποτελέσματα¹¹⁸. Συνεπώς, τοιούτος περιορισμός κρίνεται επιτακτικό να επιβάλλεται σε εξαιρετικές περιστάσεις και να περιβάλλεται από επαρκείς διαδικαστικές εγγυήσεις, οι οποίες, μάλιστα, θα αξιολογηθούν για την κρίση περί της αναλογικότητας αυτού¹¹⁹. Μεταξύ άλλων, συνεκτιμητέες διαδικαστικές εγγυήσεις είναι η προηγούμενη ενημέρωση και ακρόαση των μερών των οποίων τα δικαιώματα και συμφέροντα πρόκειται να θιγούν¹²⁰, η εκτίμηση των επιπτώσεων των μέτρων αποκλεισμού πριν από την εφαρμογή τους¹²¹, η δυνατότητα αμφισβήτησης αυτών πριν την έκδοσή τους¹²² και η επιβολή τους από ειδικό όργανο που συστάθηκε με νόμο και απολαύει ανεξαρτησίας έναντι πολιτικών πιέσεων και παρεμβάσεων^{123,124}. Εντούτοις, το Δικαστήριο

της Μολδαβίας για παραβίαση της νομοθεσίας σχετικά με την προστασία του πλουραλισμού, και συγκεκριμένα του καθήκοντος ουδετερότητας και αμεροληψίας των δελτίων ειδήσεων.

¹¹⁵. ΕΔΔΑ, *NIT SRL*, ό.π., παρ. 196.

¹¹⁶. ΕΔΔΑ *Taganrog LRO κ.α. κατά Ρωσίας* (Προσφυγές Νος 32401/10 κ.α.), 07.06.2022, παρ. 230, ΕΔΔΑ *OOO Flavus κ.α. κατά Ρωσίας* (Προσφυγές Νος 12468/15, 23489/15 και 19074/16), 23.06.2020, παρ. 37. Πρβλ. ΕΔΔΑ *Ahmet Yildirim κατά Τουρκίας* (Προσφυγή Νο 3111/10), 18.12.2012, παρ. 63.

¹¹⁷. Βλ. και ΕΔΔΑ *RFE/RL Inc. κ.α. κατά Αζερμπαϊτζάν* (Προσφυγές Νος 56138/18, 48735/19, 51207/19 και 58694/19), 13.06.2024, παρ. 97, ΕΔΔΑ, *NIT SRL*, ό.π., παρ. 196, ΕΔΔΑ *Association Ekin κατά Γαλλίας* (Προσφυγή Νο 39288/98), 17.07.2001, παρ. 56. Μάλιστα, η συγκεκριμένη υπόθεση αφορούσε εντολή υπουργού της κυβέρνησης για την απαγόρευση δημοσιεύματος «ξένης προέλευσης», θεωρώντας το ως απειλή για τη «δημόσια τάξη», καθώς υποστήριξε ότι «η βία του ισπανικού κράτους δικαιολογούσε την “αναλογική αντεπίθεση” της τρομοκρατικής οργάνωσης ΕΤΑ».

¹¹⁸. ΕΔΔΑ *Cumhuriyet Vakfi κ.α. κατά Τουρκίας* (Προσφυγή Νο 28255/07), 08.10.2013, παρ. 72-74.

¹¹⁹. ΕΔΔΑ *Karácsony κ.α. κατά Ουγγαρίας* (Προσφυγές Νος 42461/13 και 44357/13), 17.05.2016, παρ. 133, ΕΔΔΑ *Steel and Morris κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (Προσφυγή Νο 68416/01), 15.02.2005, παρ. 95, ΕΔΔΑ *Κυπριανού κατά Κύπρου* (Προσφυγή Νο 73797/01), 15.12.2005, παρ. 171 και 181, ΕΔΔΑ *Kudeshkina κατά Ρωσίας* (Προσφυγή Νο 29492/05), 26.02.2009, παρ. 83, ΕΔΔΑ *Lombardi Vallauri κατά Ιταλίας* (Προσφυγή Νο 39128/05), 20.10.2009, παρ. 46, ΕΔΔΑ *Sanoma Uitgevers B.V. κατά Ολλανδίας* (Προσφυγή Νο 38224/03), 14.09.2010, παρ. 100, ΕΔΔΑ *Morice κατά Γαλλίας* (Προσφυγή Νο 29369/10), 23.04.2015, παρ. 155.

¹²⁰. ΕΔΔΑ, *OOO Flavus κ.α.*, ό.π., παρ. 39-43.

¹²¹. Ό.π.

¹²². ΕΔΔΑ, *Cumhuriyet Vakfi κ.α.*, ό.π., παρ. 62-74.

¹²³. ΕΔΔΑ, *NIT SRL*, ό.π., παρ. 196.

¹²⁴. Περιπτώσιολογικά μνημονεύεται ότι, ως προς τις διαδικαστικές εγγυήσεις, στην υπόθεση *NIT SRL*, αξιολογήθηκε ότι το Οπτικοακουστικό Συντονιστικό Συμβούλιο -ειδικός φορέας που συστάθηκε με νόμο- παρακολούθησε τα δελτία ειδήσεων της *NIT SRL* κατά τη διάρκεια δημόσιας συνεδρίασης, ενώ το *NIT SRL* ήταν υποχρεωμένο να παραστεί σε αυτή τη συνεδρίαση, με δυνατότητα μάλιστα αναβολής, και ενήμερο τόσο για την έκθεση παρακολούθησης όσο και για τα πορίσματά της. Παράλληλα, είχε τη δυνατότητα να προσβάλει την απόφαση της αρμόδιας ρυθμιστικής αρχής καθώς και να ζητήσει την αναστολή εκτέλεσης της προσβαλλόμενης απόφασης έως την έκδοση απόφασης επί της ουσίας της υπόθεσης με δυνατότητα επανυποβολής σχετικού ανασταλτικού αιτήματος σε περίπτωση απόρριψης του πρώτου και μεταβολής ουσιαστών περιστάσεων (ΕΔΔΑ, *NIT SRL*, ό.π., παρ. 225-227). Στην υπόθεση *Association Ekin* έγινε δεκτό ότι ο επίμαχος περιορισμός παραβίαζε το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ, λόγω των «ανεπαρκών» διαδικαστικών εγγυήσεων, μεταξύ των οποίων παρεχόταν η δυνατότητα μόνο εκ των υστέρων δικαστικής εξέτασης αυτού, η οποία μάλιστα μπορούσε να διεξαχθεί μόνο κατόπιν αίτησης του εκδότη στα

ολοσχερώς αδιαφόρησε για τον προληπτικό χαρακτήρα του μέτρου, ουδόλως εξέτασε την ύπαρξη επαρκών διαδικαστικών εγγυήσεων και διόλου προέβη σε αυξημένο δικαστικό έλεγχο.

Σε κάθε περίπτωση, δεν φαίνεται εν προκειμένω να πληρούνται οι διαδικαστικές εγγυήσεις, δοθέντος ότι η κρινόμενη απαγόρευση επιβλήθηκε από το Συμβούλιο, ένα κατεξοχήν πολιτικό όργανο αμφίβολης ανεξαρτησίας, επανδρωμένο από πολιτικούς αξιωματούχους, χωρίς προηγούμενη ακρόαση των μέσων ενημέρωσης στα οποία επιβλήθηκε το μέτρο.

Βάσει των ανωτέρω, καθίσταται αμφίβολο αν τελικά η εν λόγω παρέμβαση συνάδει με τις προρρηθείσες επιταγές του ΕΔΔΑ.

Αναφορικά με τον διενεργούμενο έλεγχο αναλογικότητας του Δικαστηρίου, παρατηρούνται ορισμένα τρωτά σημεία της δικανικής συλλογιστικής πορείας του. Αρχικά, ο ενωσιακός δικαστής διέγινωσε ότι δεν αποδείχθηκε μια «συνολικά ισορροπημένη μεταχείριση από την *RT France των πληροφοριών σχετικά με τον εν εξελίξει πόλεμο*»¹²⁵. Ωστόσο, αυτή η απαίτηση περί ισορροπίας παρουσίας των πληροφοριών εμφανίζεται προβληματική, καθότι μια τέτοια ισορροπία δεν μπορεί να μετατρέψει την πολεμική προπαγάνδα σε νόμιμο περιεχόμενο. Άλλωστε, ο δημοκρατικός διάλογος δεν επιτάσσει την ίση εκπροσώπηση όλων των θέσεων, αλλά την εξασφάλιση ισότιμης δυνατότητας πρόσβασης στον δημόσιο διάλογο¹²⁶.

Επιπλέον, τίθεται υπό αμφισβήτηση ο προσωρινός και υπό όρους χαρακτήρας των μέτρων, που υπερτονίζει το Δικαστήριο, ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι τα τελευταία, όχι μόνο εξακολουθούν να ισχύουν επί τέσσερα χρόνια μετά την το πρώτον επιβολή τους, αλλά μάλιστα επεκτείνεται διαρκώς η εφαρμογή τους σε περισσότερα μέσα ενημέρωσης. Φαίνεται, λοιπόν, ότι στην πραγματικότητα, η επίμαχη απαγόρευση είναι μακροχρόνια και άνευ σαφούς ορίζοντα λήξης, παραβλέποντας τον εγγενή ευάλωτο χαρακτήρα της είδησης, της οποίας η καθυστέρηση δημοσίευσης, έστω και για μικρό χρονικό διάστημα, μπορεί κάλλιστα να απομειώσει όλη την αξία και το ενδιαφέρον της¹²⁷.

Η δε προσέγγιση του Δικαστηρίου ότι ο πυρήνας της ελευθερίας έκφρασης δεν θίγεται, επειδή, μεταξύ άλλων, οι δημοσιογράφοι μπορούν να συνεχίσουν την έρευνα και τη δραστηριότητά τους, καθώς και τις δραστηριότητες ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης εκτός ΕΕ, παραγνωρίζει σκοπίμως τον ουσιώδη χαρακτήρα των τελευταίων για τη λειτουργία των οπτικοακουστικών μέσων εν γένει.

Σε κάθε περίπτωση, θα μπορούσαν να επιβληθούν ηπιότερα και εξίσου αποτελεσματικά μέτρα, όπως π.χ. η τοποθέτηση ενός banner στο περιεχόμενο αυτών των μέσων ενημέρωσης που να ενημερώνει ότι τα τελευταία τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο της ρωσικής κυβέρνησης ή το φιλτράρισμα του περιεχομένου τέτοιων μέσων ενημέρωσης, έναντι της πλήρους απαγόρευσης της ραδιοτηλεοπτικής μετάδοσης και χορήγησης αδειών¹²⁸. Με τον τρόπο αυτό, δεν θα ενέδρευε ο κίνδυνος της συρρίκνωσης του πυρήνα της ελευθερίας έκφρασης και της απροσπέλαστης κόκκινης γραμμής της λογοκρισίας.

Περιττό να λεχθεί ότι στο ανεξάντλητο οικοσύστημα πληροφοριών της σύγχρονης εποχής, ένας τέτοιος περιορισμός δεν φαίνεται να μπορεί πράγματι να περιορίσει την πρόσβαση στο δημόσιο βήμα των ελεγχόμενων από τη ρωσική κυβέρνηση μέσων ενημέρωσης για την επίτευξη των

δικαστήρια, χωρίς ο τελευταίος να είχε δικαίωμα να υποβάλει προφορικές ή γραπτές παρατηρήσεις «πριν από την έκδοση της διαταγής» που επέβαλε την απαγόρευση (ΕΔΔΑ, *Association Ekin*, ό.π., παρ. 58-65). Ομοίως, στην υπόθεση *Cumhuriyet Vakfi*, οι εγγυήσεις κρίθηκαν ανεπαρκείς λαμβανομένων υπόψη (α) του εξαιρετικά ευρέος πεδίου εφαρμογής του μέτρου, (β) της υπερβολικής διάρκειάς του, (γ) της παράλειψης του εθνικού δικαστηρίου να το αιτιολογήσει, και (δ) της αδυναμίας των αιτούντων να το αμφισβητήσουν πριν από την έκδοσή του (ΕΔΔΑ, *Cumhuriyet Vakfi κ.α.*, ό.π., παρ. 62-74).

¹²⁵. ΓεΔΕΕ, *RT France*, ό.π., σκ. 189.

¹²⁶. L. LONARDO, *Censorship in the EU*, ό.π., σ. 12-13.

¹²⁷. ΕΔΔΑ *Cumprână και Mazăre κατά Ρουμανίας* (Προσφυγή No 33348/96), παρ. 118, ΕΔΔΑ, *Association Ekin*, ό.π., παρ. 56, ΕΔΔΑ, *Ahmet Yildirim*, ό.π., παρ. 47, ΕΔΔΑ *Kablis κατά Ρωσίας* (Προσφυγή Noς 48310/16 και 59663/17), 30.04.2019, παρ. 90-91.

¹²⁸. B. BAADE, *The EU's "Ban"*, ό.π.

επιδιωκόμενων σκοπών, λαμβάνοντας υπόψη ότι, ήδη από την απαρχή της επιβολής αυτού, εκδηλώθηκε μια «μετανάστευση» των μέσων ενημέρωσης σε εναλλακτικές πλατφόρμες, π.χ. το RT και το Sputnik ανακοίνωσαν τη δημιουργία προφίλ σε εναλλακτικές πλατφόρμες, π.χ. Gab, Odysee, Rumble, Telegram και VKontakte¹²⁹. Άλλωστε, πολυάριθμα έτερα ρωσικά κρατικά μέσα (παρα)πληροφόρησης, εκτός του καταλόγου της απόφασης, συνεχίζουν απερίσπαστα το έργο τους, αναπαράγοντας συστηματικά τη ρωσική προπαγάνδα¹³⁰.

Συμπερασματικά, οι ανωτέρω αποφάσεις προκαλούν σοβαρούς προβληματισμούς ως προς τη νομιμότητα της οχύρωσης της ΕΕ έναντι της παραπληροφόρησης και της προπαγάνδας στο πλαίσιο του Ρωσο-ουκρανικού πολέμου, στον βωμό της οποίας φαίνεται να τοποθετείται η ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, με πρόδηλο τον κίνδυνο της θυσίας της.

Αντί επιλόγου

Αναμφίλεκτα, συνιστά αδήριτη ανάγκη η θέση φραγμών στις εκστρατείες παραπληροφόρησης και προπαγάνδας που διεξάγει συστηματικά η Ρωσία, πολλώ δε μάλλον στο τρέχον συγκείμενο, μετά τη μετεξέλιξη αυτών σε εκστρατείες φιλοκρεμλινικής πολεμικής προπαγάνδας ενόψει της ρωσικής εισβολής στην Ουκρανία. Υπό τις ανωτέρω συνθήκες, η ΕΕ αντέδρασε σφόδρα, απαγορεύοντας τη ραδιοτηλεοπτική μετάδοση και τη χορήγηση αδειών στα μέσα ενημέρωσης που τελούν υπό τον άμεσο ή έμμεσο έλεγχο της ρωσικής κυβέρνησης.

Ωστόσο, εγείρονται ισχυρές επιφυλάξεις ως προς την αρμοδιότητα της ΕΕ να επέμβει στη διαμόρφωση του μιντιακού τοπίου με έναν τόσο σοβαρό περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης, χωρίς, μάλιστα, η ίδια να εμπλέκεται άμεσα στον ρωσο-ουκρανικό πόλεμο. Μια τέτοια απαγόρευση επί της ουσίας επιδιώκει να περιστείλει αδιαπραγμάτευτα τη μερική πρόσβαση της ρωσικής πλευράς στο δημόσιο βήμα. Μολαταύτα, σε μια πλουραλιστική κοινωνία, επιτάσσεται να ακούγονται όλες οι φωνές, ακόμα και οι μεροληπτικές, και να καλλιεργείται πρόσφορο έδαφος για τον ελεύθερο δημόσιο λόγο, ο οποίος μπορεί να αποκαλύψει τα ψεύδη και τις στρεβλώσεις της αλήθειας.

Οπωσδήποτε, είναι καταρχήν θεμιτοί και -θα μπορούσε να λεχθεί- απαραίτητοι οι περιορισμοί μορφών έκφρασης που μολύνουν το πληροφοριακό οικοσύστημα, όπως η παραπληροφόρηση, η προπαγάνδα και η προπαγάνδα υπέρ του πολέμου. Πλην, όμως, επιβάλλεται να τηρούνται απαρέγκλιτα οι αυστηρές προϋποθέσεις επιβολής τέτοιας υφής περιορισμών, το δε κέντρο βάρους της ρύθμισης πρέπει να παραμένει στην παρανομία του περιεχομένου, και όχι στο πρόσωπο του πομπού. Διαφορετικά, η μετατόπιση του κανονιστικού βάρους στον πομπό, μέσω της αποξήλωσης μέσων ενημέρωσης από την πληροφοριακή υποδομή, και μάλιστα, υπό την αμφίβολη πλήρωση των ανωτέρω προϋποθέσεων, ενέχει τον καταφανή κίνδυνο της διάβρωσης του ακρογωνιαίου λίθου των δημοκρατικών οικοδομημάτων, της ελευθερίας έκφρασης και πληροφόρησης.

¹²⁹. Βλ. την έρευνα των A. MEKACHER / M. FALKENBERG / A. BARONCHELLI, *The systemic impact of deplatforming on social media*¹, 2023, C. SANTOS OKHOLM / A. EBRAHIMI FARD / M. TEN THIJ, ό.π., σ. 5.

¹³⁰. C. SANTOS OKHOLM / A. EBRAHIMI FARD / M. TEN THIJ, ό.π., σ. 3.